

1848

2

А то й поезія зав'яне,
 Як кривди не стане.
 Заходімося ж ми знову
 Святее поганить.
 Ні, не до ла́ду, не до складу,
 І кому завадить
 Моя кривда лукавая?
 Нікому. А зрадить,
 Самому зрадить на чужині,
 І на далекій Україні
 Старому віри не поймуть,
 Старого дурнем назовуть:
 — Нехай стара собака гине,
 Коли не вміє шанувать
 Людей та Бога пресвятого,
 Не вміє правдоньки сказать.
 То й цур йому. Нехай блукає,
 Дурний свій розум проклінає,
 На старість учиться брехать,
 А ми не будемо читать
 Його скаженої брехні. —
 Правда ваша, люде.
 Брехнею, бач, вийдеш всюди,
 А не вийдеш в люди.

 Так цур же їй! Нехай собі,
 Кого знає, шиє
 Брехня в дурні. А я собі,

1

А нумо знову віршувать.
 (Звичайне нишком), нумо знову,
 Поки новинка на основі,
 Старинку Божу лицювать.
 А сиріч... як би вам сказать,
 Щоб не збрехавши. Нумо знову
 Людей і долю проклинать.
 Долю за те, щоб не спала
 Та нас доглядала.
 Людей за те, щоб вітали
 Та нас поважали.
~~Як же його і не клясти,
 І поезії не буде,
 І не буде солі,
 Як то кажуть, а без неї
 І борщ, мов помій.
 А вірші!... вірші, та цур їм!~~
 Поки море висє
 Та гризе високий берег,
 Чи не вдам я знову
 Про що-небудь тихенького
 Та благого слова.

У Бога за дверми лежала сокира.
 (А Бог тойді з Петром ходив
 По світу та дива́ творив.)
 А *кайзак* на хирю
 Та на тяжке лихо
 Любенько та тихо
 І вкрав ту сокиру.
 Та й потяг по дрóва
 В зелену діброву,
 Древину вибравши та й цюк!
 Як вирветься сокира з рук —
 Пішла по лісу косовиця.
 Аж страх, аж жаль було дивиться.
 Дуби і всякі деревá
 Великолітні, мов трава
 В покоси стелеться, а з я́ру
 Встає пожар, і диму хмара
 Святее сонце покрива,
 І стала тьма, і од Уралу
 Та до *Тингиза*, до *Аралу* *
 Кипіла в озерах вода,

* *Аральское море*

Палають сéла, города,
 Ридають люди, виють звірі
 І за Тоболом у Сибірі
 В снігах ховаються. Сім літ
 Сокира Божа ліс стинала
 І пожарище не вгасало.
 І мер за димом Божий світ

На восьме літо у неділю,
 Неначе ляля в льолі білій,
 Святее сонечко зійшло.
 Пустиня циганом чорніла,
 Де город був або село —
 І головня уже не тліла,
 І попіл вітром рознесло,
 Билини навіть не осталось.
 Тільки одним-одно хиталось
 Зелене дерево в степу.

Червоніє по пустині
 Червона глина та печина,
 Бур'ян колючий та будяк,
 Та інде тирса з осокою
 В яру́ чорніє під горою,

Та дикий інколи кайзак
 Тихенько виїде на гору
 На тім захилім верблюді.
 Непевне діється тойді.
 Мов степ до Бога заговорить.
 Верблюд заплаче, і кайзак
 Понурить голову і гляне
 На степ і на *Карабутак* *,
Сингичагач * кайзак вспом'яне,
 Тихенько спуститься з гори
 І згине в глиняній пустині...

Одним-єдине при долині
 В степу край дороги
 Стоїть дерево високе,
 Покинуте Богом.
 Покинуте сокирою,
 Огнем непалиме,
 Шепочеться з долиною
 О давній годині.
 І кайзаки не минають
 Деревя святого.
 На долину заїзжають,
 Дивуються з його

* *Невеличка річка*

* *Одно дерево*

І моляться, і жертвами
 Дерево благають,
 Щоб парости розпустило
 У їх біднім краї.

—

3

.

Тиняючи на чужині
 В неволі злій, зострів я діда.
 То був поселений *варнак*,
 Наш бідний мучений земляк.
 Неначе діти, ми зраділи
 Один другому. У неділю —
 Бувало, меж талами
 Над тим Уралом,
 Поки не смеркне, розмовляли
 О нашій славній старині...
 І він розказував мені
 Свою бувальщину. Од Бога,
 Од Бога все, а сам нічого
 Дурний не зробить чоловік.

Я сам, як бачиш, марне, всує,
 Я сам занівечив свій вік,
 І ні на кого не жалкую...

.

—

Води багато утекло
 З того часу... За Уманем
 Було те вбогее село,
 Де уродився я на зло,
 Де виріс я на безталання
 Та на погибель... Наша пані
 Мене побачила в селі
 Та й узяла собі в покої,
 А в неї паничі були,
 Були однолітки зо мною —
 Так їм на виграшку! Росли,
 Росли вони та виростали
 Та мною, дурні, забавлялись,
 Уже й учитись почали.
 А я й собі на безголов'я
 Учуся з ними; сльоз і крові
 Письмо [те] стоїло... Чи нас?! —

Дешевших панської собаки —
 Учить письму?!!

Молитись Богу

Та за ралом спотикатись,

А більше нічого

Не повинні знать без волі —

Така наша доля!..

Отож вивчився я, виріс,

Прошу собі волі —

Не пускають... У москалі!

І туди не голять!!

Що тут на світі робити?

Вернувсь я до рала,

А паничів у гвардію

Поопреділяли.

.

Настали тяжкі літа!

У нашому таки селі

Росла убога сирота...

О Боже! Боже! мій єдиний,

Вона тойді була дитина!

Вона... Не нам Тебе судить,

Великий Боже наш.

На неї

Не довелось і надивитись.
А я ще думав одружитись,
І жить, і радоватись з нею!
І Гóспода хвалить.

.

Уже і краму накупили,
Уже і пива наварили,
Не довелося тільки пить.
Проклятий пан старий неситий
Покриткою пустив по світу,
Не довелося вкупі жить.

.

Дарма... минуло... недола́ду
Було б садити огород.
Пішов я писарем в громаду,
То сьак, то так, минає год.
Пишу собі, з людьми братаюсь
Та мовчки хлопців добираю;
Минув і другий. Паничі
На третє літо поз'їзжались
(Мене, звичайне, не пізнали),

Засватані, весілля ждуть,
А нашим молодим дівчатам
В селі проходу не дають.
Дарма, нехай; радіє мати,
Радіє пан... а хлопці ждуть,
Як Бога, панського весілля.
Якраз у Клечальну неділю
І повінчали їх обох —
Таки в домашньому костьолі —
Вони ляхи були... Ніколе
Нічого кращого сам Бог
Не бачив зроду на землі,
Як молодії ті були.
А я убив їх!! Признаюсь,
І досі страшно, як згадаю;
Я і розказувать боюсь,
А то ще й вас перелякаю.

На весілля...

І ми отарою прийшли,
Палати білі запалили,
Панів великих і маліх —
Усіх порізали...

Самим розмовляють.
 Дивлюся я, а сам млію,
 Тихо задзвонили
 У Києві, мов на небі...
 О Боже мій милий!
 Вперше зроду я заплакав,
 До полудня плакав.
 Та так мені любо стало,
 І малого знаку
 Нудьги тії не осталось —
 Я мов народився.
 Подивився кругом себе
 І, перехрестившись,
 Пішов собі тихо в Київ
 Не святим молитись,
 А суда, суда людського
 У людей просити.

—

4

Ой гляну я, подивлюся
 На той степ, на поле;
 Чи не дасть Бог милосердий
 Хоч на старість волі!
 Пішов би я в Україну,
 Пішов би додому,
 Там би мене привітали,
 Зраділи б старому!
 Там би я спочив на старість,
 Молившись Богу,
 Там би я... Шкода і гадки,
 Не буде нічого.
 Як же його у неволі
 Жити без надії?
 Навчіть мене, люди добрі,
 А то одурію...

—

5

Та не дай, Господи, нікому,
Як мені тепер, старому,

—
У неволі пропадати,
Марне літа коротати.

—
Ой піду я лугом, лугом
Та розважу свою тугу

—
Не йди, кажуть, сиди в хаті,
Підеш завтра погуляти!

6

Дев'ята сестро Аполлона,

.....

Якби, буває, хоть на час
Ви кинули отой Парнас,
Та в степ таки пришкандиба[ли],
(Коли не в наймах де застряли
Або не хилите в шинку
З пропий-волами чумаками?)

Та *древніми* тими речами
Хоть нищечком якби мені
Ви розказали б про царя —

Або якого короля
З їх фон-баронами-князями
І їх високими страстями,
Бо вже остили мужики
Та безталанні покриткі;
Та й тих уже не стало.
А про журбу та про печаль
Остило... і паперу жаль.

Чи є поганше що на світі,
 Як та дрюкована нудьга?
 Про марне страчєніє літа
 Та про чорнявого *врага*,
 З очима ясними як небо...
 Голубчики, пишїть для себе
 Та не дрюкуйте...

Вже смеркало.

Дивлюся, шкандибає
 На милицях, з торбиною
 Бабуся сідая
 І п'яненька, нівроку їй...
 — Добривечір, сину!
 — Добривечір, — кажу, — тітко!
 — Ох, мабуть я згину...
 Чи далеко до Парнаса,
 А так утомилась...
 Ледве, ледве несучи ноги!
 Літа мої — крила,
 Де ви ділись, молодії?
 Згинули-пропали.
 Як ті славнії піїти,
 Що оди писали...

Отойді було завчєстя...
 — Постривай, бабусю!
 Хіба й справді ти з Парнасу?
 — І справді, дідусю!..
 Я до тебе поспішала
 Та в шинку зостріла
 Веселого бакаляра...
 Трохи одпочила
 Та випили по чарочці...
 Чого ж ти бажаєш,
 Мій голубе? Я до тебе.
 — Сама, — кажу, — знаєш!
 — Отже, далєбі, забула...
 Пристрїт чи бєшиха...
 Пошепчемо... Чи на старість
 Нєпевного лиха —
 Чорнобривки забажалось!..
 — Цур тобі, злий гаде!
 Стара паплюго, паскудо,
 От тобі й порада!
 От тобі й сєстра з Парна[са].
 Морóка, та й годі!..

Купалася собі з Богом,
 Біле лоно мила
 І царя свого святого
 У дурні пошила!..

Надворі вже смеркло і, тьмою повитий,
 Журиться в німоті Ієрусалим;
 В кедрових палатах, мов несамовитий,
 Давид похожає... і дума, неситий,
 Нечи[с]тії думи... — А ми поведем!
 Я цар над Божім народом!
 І сам я Бог в моїй землі,
 Я все!.. А трохи згодом
 Раби вечерю принесли.
 Сказав, що[б] подали сикеру
 І щоб просили на вечерю
 Версавію...
 Нівроку
 Божому пророку.
 Присп[і]є... Чи Гурієві снилось,

Що цар — не злато-серебро,
 А краще його добро,
 Його Версавію украв!..
 А цар, щоб Гурій і не знав,
 Звелів убить його, та й годі,
 А потім плакав пред народом,
 Посипав пепелом главу!

 Отак святі царі живуть!
 А як же прості? Я не знаю...
 І раю вам цього не знать,
 Та ні у кого й не питать,
 Щоб не завадило, буває!..

—

7

Давид, святий пророк і цар,
 Не дуже був благочестивий.
 Була дочка в його Фамар
 І син Амнон... і це не диво,
 Бувають діти і в святих.
 Та не такі, як у простих!
 А ось які! Амнон щасливий
 (Бо то був первенець його)
 Лежить, нездужає чогось!
 Давид стенає та ридає!
 Багрянні ризи роздирає!
 І сипле попіл на главу!
 — Без тебе я не поживу
 І дня єдиного, мій сину,
 Моя найкращая дитина!

 І йде ридаючи до сина.
 А син у храміні кедровій,
 Як той бугай лежить здоровий,
 Кепкує з батька і так просить...

А той ридає і голосить.
 — Драгий мій отче і мій царю!
 Вели сестрі моїй Фамарі,
 Щоб коржика мені спекла
 І щоб сама і принесла,
 То я, вкусив його, возстану
 З одра недуга...

Вранці рано
 Фамар прекрасная прийшла
 І коржик з маком принесла.
 Амнон бере її за руку
 І в темну храмину веде...
 І на постілоньку кладе.
 Притерпіла, сердешна, муки,
 Рвучись, кричала: — Зміє! гаде!
 Амноне, брате мій! Я! Я!
 Сестра єдина твоя!
 Де дінусь я?! Тебе самого
 Безумним люди назовуть. —
 Не допомгло нічого.
 Отак царевичі живуть,
 Пустуючи, на світі!
 От бачте, діти!

8

І поживе Давид на світі
 Немалі літа.
 І одряхле, — і покривали
 Многими ризами його,
 А отроки доміркували,
 Як нагрівать царя свого
 (Натуру вовчу добре знали) —
 Царевен паче красотою
 Дівчат цареві привели,
 Да гріють кров'ю молодую
 Свого царя... і розійшлись,
 Замкнувши двері за собою.

 Облизавсь старий котюга
 І пазорі слинить...
 Ледве, ледве простягає
 До Сумантянини.
 Бо була вона над всіми
 Краще добротою...
 І та, гріючи старого
 Давида собою...

Як уже вона там гріла!
 Того ми не знаєм...
 А він грівся коло неї
 І, і не позна ю!..

 Дивуються, що кіт мурий
 Не ворушив сала,
 А у його, сіромахи,
 Зубів не осталося!..

10

Добро́, у кого є господа,
 А в тій господі є сестра
 Чи мати добрая. Добра,
 Добра такого таки зроду
 У мене, правда, не було,
 А так собі якось жилось.

 І довелось колись мені
 В чужій далекій стороні
 Заплакати, що немає роду,
 Нема пристанища, господи!

 Ми довго в морі пропадали,
 Прийшли в *Дар'ю*, на якор стали.
 З *Ватаги* письма принесли
 І всі тихенько зачитали.
 А ми з колегою лягли
 Та щось такеє розмовляли.
 Я думав, де б того добра,
 Письмо чи матір, взять на світі.

— А в тебе єсть? — Жена і діти,
 І дом, і мати, і сестра!
 А письма нема...

.

—

11

Бодай кати їх постина́ли,
 Отих царів, та ще й святих!
 Морока з ними, щоб ви знали.
 Мов дурень, ходиш коло їх,
 Не знаєш, на яку ступить.
 А де нема, як кажуть, волі,
 Не буде там добра ніколи,
 Шкода і оливо тупить.
 Ходімо в селища, там люде,
 А там, де люди, добре буде.
 Тільки не треба їх учить
 Своїм писанієм; нікого
 Не навчиш ти, тебе самого

Великим дурнем назовуть,
А книжку граться оддадуть
Маленьким дітям, більш нічого!

.....

—

*

— **Н**е знаю, як тепер ляхи живуть
З своїми вольними братами.
А ми браталися з ляхами!
Аж поки третій Сигизмонд
З проклятими його ксьондзами
Не роз'єднали нас... Отак
Те лихо діялося з нами!

Во ім'я Господа Христа
І Матері його святої!
Ляхи прийшли на нас войною!
Святиє Божіє міста!
Ксьондзи скажені осквернили!
Земля козача зайнялась
І кров'ю, сину, полилась,
І за могилою могила,
Неначе гори, поросли
На нашій, синопку, землі!

Я жив на хуторі, з [нрзб].
Я стар був, немощен. Послав
З табун я коней до обозу,
Гармату, гаківниць два вози,

* *Буває, в неволі іноді згадаю...* — початок поеми —
на с. 395-398: зошит 13, книжечка «1850».

Пшона, «пшениці, що придбав,
 Я всю мізерію оддав
 Моїй Україні-небозі...
 І трьох синів своїх. — Нехай, —
 Я думав, грішний, перед Богом
 Нехай хоть часточка убога
 За мене піде, за наш край,
 За церков Божію, за люде,
 А я молитись в хаті буду. —
 Бо вже нездужав, сину, встать,
 Руки на ворога піднять!

Зо мною, слухай же, остались
 Данило, чура мій, та я,
 Та Пріся, дочечка моя!
 Воно ще тільки вир[ос]тало,
 Ще тільки-тільки наливалось,
 Мов та черешенька!.. За гріх,
 За тяжкий, мабуть, гріх великий
 Не дав мені Святий Владика
 Очей нарадувать старих
 Моїм дитятком!..

Не ходили
 Ксьондзи по селах, а возили

На людях їх з села в село,
 Такеє-то у нас було!
 Якось їх, клятих, і до мене
 Вночі на хутір занесло.
 А з ними челядь їх скажена,
 Та ще драгуни... Дай мені!
 Хоч коли-небудь, Боже милий!
 На світ Твій виглянуть з могили —
 Спряжу всю шляхту на огні!
 Вони, вони — не бійся, сину! —
 Вони, ксьондзи, мою дитину
 З собою в хату завели,
 Замкнулись п'янії, я бачив.
 А челядь п'яна полягала
 У клуні на соломі спать,
 Драгуни теж. А ми з Данилом
 Соломи в сіни наносили,
 А клуню просто запалили...
 Не встануть, прокляті, оп'ять
 Дітей козачих мордувать,

Усі до одного згоріли!
 І Прися бідная моя
 Згоріла з клятими! А я...
 На пожарищі хрест з Данилом
 Поставили, та помолились,
 Заплакали... Та й потягли,
 На коней сівши, до обозу,
 Синів всіх трьох моїх нашли,
 Та в добрий час і полягли
 Отут укупі!

 А як ми бились, умирали,
 За що ми голови складали
 В оці могили? Будеш жить,
 То, може, й знатимеш, небоже,
 Бо слава здорово кричить
 За наші голови... А може,
 І про могили, і про нас
 З старцями Божими по селах
 Правдива дума невесела
 Меж людьми ходить...

8

І станом гнучим, і красою
 Пренепорочно-молодою
 Старії очі веселю.
 Дивлюся іноді, дивлюсь,
 І чудно!.. мов перед святою,
 Тихенько Богу помолюсь!
 І жаль мені неначе стане
 Твоєї чистої краси.
 Де з нею дінешся єси?
 Хто коло тебе в світі стане
 Святим хранителем твоїм?
 А хто заступить, хто прикриє
 Од зла людського в час лихий?
 Хто серце чистее нагріє
 Огнем Господнім? Хто такий?

Ти сирота, нема нікого,
 Опріче праведного Бога.
 Молися ж, серце, помолюсь
 І я за тебе.

Щось пророче
 Мені вже зазирає в очі,
 І я вже Богу не молюсь,
 На стан твій гнучий не дивлюсь.
 Мені вже сниться, що ти мати
 Не в аксамиті, не в палатах
 Твоє голоднее дитя...
 І в'янеш ти, а дні летять.
 Несуть усе, усе з собою.
 Уже й надію понесли.
 А ти осталась на землі
 Сама калікою старою!
 Сама... одно добро було —
 Твоє дитя... поки росло

В колодочки поки вбивалось,
 А там... і ти собі осталась
 Сама, мов палець, у людей
 Уже не приязні благаєш?
 А Христа ради простягаєш
 Коло зачинених дверей
 Сухії руки

Отак я іноді тобою,
 Тобою, серце, молодою,
 Старії очі веселю.
 А іноді дивлюсь, дивлюсь
 На стан твій гнучий і за тебе
 Тихенько Богу помолюсь.
 Молися й ти, бо ще на небі,

Ще з неба, серце, не зійшла
Твоя і доля і недоля

.....
.....
.....

—

9

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває;
Алмазом добрим, дорогим
Сіяють очі молодії;
Витає радість і надія,
І любо всім. І всі сміються
І всі танцюють. Тільки я,
Неначе заклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я.
Чого ж я плачу? Мабуть, шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.

—

10 /

Чи то недоля та неволя,
 Чи то літа ті, летячи,
 Розбили душу? Чи ніколи
 Й не жив я з нею, живучи
 З людьми в паскуді, опаскудив
 І душу чистую?.. А люде!
 (Звичайне, люде, сміючись)
 Зовуть її і молодю,
 І непорочною, святою,
 І ще якоюсь... Вороги!!
 І люті! люті! ви ж украли,
 В багно погане заховали
 Алмаз мій чистий, дорогий,
 Мою колись святую душу!
 Та й смієтесь. Нехристияне!
 Чи не меж вами ж я, погані,
 Так опоганивсь, що й не знать,
 Чи й був я чистим коли-небудь,

Бо ви мене з святого неба
 Взяли меж себе — і писать
 Погані вірші научили.
 Ви тяжкий камінь положили
 Посеред шляху... і розбили
 О його... Бога боячись!
 Моє малеє, та убоге,
 Та серце праведне колись!
 Тепер іду я без дороги,
 Без шляху битого... а ви!
 Дивуєтесь, що спотикаюсь,
 Що вас і долю проклинаю,
 І плачу тяжко, і, як ви...
 Душі убогої цураюсь,
 Своєї грішної душі!

11

На батька бісового я трачу
 Часи, і пера, і папір?
 А іноді то ще й заплачу,
 Та таки й добре!.. Не на мир
 І на гріхи його дивившись!
 А так — мов іноді упившись
 Дідусь сивенький, та й рида,
 Йому, як бачте, на сім світі
 Нема до кого прихилитись —
 Що він сердешний сирота!

—

12

І досі сниться: під горою
 Меж вербами та над водою
 Біленька хаточка стоїть,
 Неначе й досі сивий дід
 Сидить під хатою, і бавить
 Хорошее та кучеряве
 Своє маленькеє внуча.
 І досі сниться, вийшла з хати
 Веселая дитини мати,
 Цілує діда, і дитя
 Аж тричі весело цілує,
 Прийма на руки, і годує
 І спать несе. А дід сидить
 І усміхнувшись собі тихо,
 Та й думає — минуло лихо,

Таки поміг Господь дожить
До радості. Старий читає,
Перехрестившись, «Отче наш»
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне. День погас
І все почило. Сивий в хату
Й собі пішов опочивати.

13

Буває, іноді старий
Не знає сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодий,
І заспіває... як уміє.
І стане ясно перед ним
Надія ангелом святим,
І зоря, молодість його,
Витає весело над ним.
Що ж се зробилося з старим,
Чого зрадів оце? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробить.
А що ж, як зробить? Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любить!
Не раз такому любо стане,
Не раз барвінком зацвіте.
Отак, буває, в темну яму
Святеє сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.

Хіба самому написати
 Таке послання до себе,
 Та все до чиста розказати,
 Усе, що треба, що й не треба.
 А то не діждешся його,
 Того писання святого,
 Святої правди ні од кого.
 Та й ждати не маю од кого.
 Бо вже б, здавалося, пора:
 Либонь, уже десяте літо,
 Як людям дав я «Кобзаря»,
 А їм неначе рот зашито,
 Ніхто й не гавкне, не лайне,
 Неначе й не було мене.
 Не похвали собі, громадо!
 Без неї, може, обійдусь,
 А ради жду собі, поради!
 Та, мабуть, в яму перейду
 Із москалів, а не діждусь!
 Мені, було, аж серце мліло,
 Мій Боже милий! як хотілось,
 Щоб хто-небудь мені сказав
 Хоч слово мудре; щоб я знав,

Для кого я пишу? для чого?
 За що я Україну люблю?
 Чи варт вона огня святого?..
 Бо хоч зостаріюсь за того,
 А ще не знаю, що роблю.
 Пишу собі, щоб не міняти
 Часа святого так на так,
 Та іноді старий козак
 Верзеться грішному, усатий,
 З своєю волею мені
 На чорнім вороні-коні!
 А більш нічого я не знаю,
 Хоч я за це і пропадаю
 Тепер в далекій стороні.
 Чи доля так оце зробила?
 Чи мати Богу не молилась,
 Як понесла мене? Що я —
 Неначе люта змія
 Розтоптана в степу здихає,
 Захода сонця дожидає.
 Отак-то я тепер терплю
 Та смерть із степу виглядаю,

А за що, ей-богу, не знаю!
 А все-таки її люблю,
 Мою Україну широку,
 Хоч я по їй і самотній
 (Бо, бачте, пари не найшов)
 Аж до погибелі дійшов.

Нічого, друже, не журися!
 В дулевину себе закуй,
 Гарненько Богу помолися,
 А на громаду хоч наплюй!
 Вона — капуста головата.
 А втім, як знаєш, пане-брате.
 Не дурень, сам собі міркуй.

15

Мені, щоб знали ви, не жаль
 Моєї молодості й досі
 (А я уже сивоволосий),
 Та іноді така печаль
 Осяде душу, аж заплачу...
 А надто (хлопці), як побачу
 В селі веселому, в ряднині
 Малого хлопчика під тинном
 Мені здається, що це я!
 Що це вся молодість моя.
 Мені здається що ніколи
 Воно не бачитиме волі,
 Святої воленьки. Що так
 Його найкращії літа
 Даремне, марне пролетят[ь].
 Що сам не знатиме, де діти[сь]
 На сім чуднім широкім світі,
 Що піде в люде, що колись,
 Щоб він не плакав, не журився,
 Щоб хоч де-небудь прихиливс[я],
 То оддадуть у москалі.

16

Ми вкупі гралися, росли,
 Маленькими собі любились.
 А матері на нас дивились
 Та, може, думали — колись
 Одружимо їх. Не вгадали.
 Старі заранне повмирили,
 А ми малими розійшлись
 Та вже й не сходились ніколи.

Мене по волі і неволі
 Носило всюди, занесло
 На старість ледве у село,
 У те село, у ту хатину,
 Де мати в тяжкую годину
 Гріхом, сердешна, понесла,
 На безталання сповила.

І яр, і гребля, і тополі,
 І над криницею верба.
 Нагнулася, як та журба
 В далекій катар[ж]ній неволі.

Ставок, гребелька, і вітряк
 З-за гаю крилами махає.
 І дуб зелений, мов козак
 Із гаю вийшов та й гуляє
 Попід горою.

По горі
 Садочок темний, а в садочку
 Лежать собі у холодочку,
 Мов у Раю, мої старі.
 Хрести дубові посхилялись,
 Слова дощем позамивало,
 Не мудрі, думаю, слова!

~~— А що пак, брате, чи жива́
 Ота Оксаночка чорнява,
 Що з нами бігала гулять? —
 — Еге, вдовівна кучерява?
 Не знаю, як тобі й сказать,
 Вона була помандрувала
 За москалем, та знов верта[лась].
 Така острижена прийшла,
 В старій шинелі, помарніла,
 Уже либонь і одуріла,~~

Та знову десь собі пішла,
 Здалась, сердешна, на ігрище!
 Сидить, було, та чепуриться,
 Та «Отче наш» собі чита,
 Як той школяр, та розпліта
 Неначе коси. У черниці,
 Казали, в Чигирин пішла,
 Та, думаю, таке ледащо
 І там не треба, так, нізащо,
 Занапастилася, звелась,
 А що за дівчина була!!
 Так так що краля! І невбога,
 Та талану Господь не дав!

17

Готово! Парус розпустили,
 Посунули по синій хвилі
 Помеж кугою в С[ир] Д[ар'ю]
 Байдару та баркас чималий.
 Прощай, убогий Косарале.
 Нудьгу заклятую мою
 Ти розважав-таки два літа.
 Спасибі, друже; похвались,
 Що люде і тебе знайшли
 І знали, що з тебе зробити.
 Прощай же, друже! Ні хвали,
 Ані ганьби я не сплітаю
 Твоїй пустині; в іншій кр[аю],
 Не знаю, може, й нагадаю
 Нудьгу колишнюю колись!

18

Ми восени таки похожі
Хоч капельку на образ Божий,
Звичайне, що не всі, а так,
Хоч деякі.

Крутий байрак,
Неначе циган чорний, голий,
В діброві вбитий або спить.
А по долині, по роздоллі
У гай перекотиполе
Ягнятчком собі біжить,
Біжить до річечки напиться,
А річечка мала взяла
Та в Дніпр широкий понесла.
А Дніпр широкий на край світа.
І жаль тобі її стане,
Малої билини.
Підеш собі зажурившись
Гаєм по долині,
Гай шепоче, гнуться лози

В яру при дорозі,
Думи серце осідають,
І капають сльози.
І хочеться сповідатись,
Серце розповити,
І хочеться... Боже милий!
Як хочеться жити,
На сім світі, і любитись,
І весь світ обняти!

Благо тобі, друже добрий,
Як є в тебе хата.
Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти.
Хоч дитина маленькая,
І те угадає
Твої думи веселії,
Сам Бог розмовляє
Немовлящими устами.

А ти, мій єдиний!
Одинокий, безталанний,
Друже на чужині,
Хто з тобою заговорить,
Хто розважить горе?

.....

.....

—

ОКРЕМІ АВТОГРАФИ

Ми вкупі гралися, росли...
Готово! Парус розпустили...
Ми восени таки похожі...

Ми вкупі гралися, росли... Чорновий автограф
в альбомі 1846 – 1850 р. ІЛ, ф. 1, № 108, арк. 5 звор. – 6

Ми вкупі гралися, росли,
Маленькими собі любилась.
А матері на нас дивились
Та, може, думали — колись
Одружимо їх. Не вгадали.
Старі заранне повмирали,
А ми малими розійшлись
І вже не сходилось ніколи.
Мене по волі і неволі
Носило всюди. Занесло
Уже на старість у село,
У те село, у ту хатину,
Де мати в тяжкую годину
На безталання понесла,
На безталання сповила.
І яр, і гребля, і тополі,
І над криницею верба.
Нагнулася, як та журба
В далекій катаржній неволі.

І став, і гребля, і вітряк
З-за гаю крилами махає.
І дуб зелений, мов козак
Із гаю вийшов та й гуляє
Попід горою. По горі
Садочок темний, а в садочку
Лежать собі у холодочку,
Мов у Раю, мої старі.
Хрести дубові посхилялись,
Слова дощем позамивали[сь].
Не *пишні* [?], думаю, слова
— А що пак, брате, чи жива
Ота Оксаночка чорнява,
Що з нами бігала гулять?
— Еге, вдовівна кучерява,
Не знаю, як тобі й сказать.
Вона була помандрувала
За москалем, та знов верталась.
Така острижена прийшла
В старій шинелі, та змарніла,
Либонь таки і одуріла —
Та знову десь собі пішла,
Казали, в Київ у черниці.

Сидить, було, та чепуриться,
Та «Отче наш» собі чита,
Як той школяр. Та розпліта
Неначе коси. У черниці,
Казали, в Чигирин пішла,
Та, думаю, таке ледащо
І там не треба. Так, нізачо,
Занапастилася, звелась
А що за дівчина була,
Так так що краля! І невбога,
Собі була — та талану
Г[оспо]дь не дав. —

А он черешня похилилась,
Це сама та, що ми садили,
Як мати вмерла. Це моя,
А та, другая, що твоя,
Так та усохла — поливали
І гноєм корінь окладали,
Не допомгло — таки засхла,
А вже чимало піднялась.

Готово! Парус розпустили... Чорновий автограф
в альбомі 1846 – 1850 р. ІЛ, ф. 1, № 108, арк. 9

Готово! Парус розпустили,
Посунули по синій хвилі
Помеж кугою в Сир Дар'ю
Байдару та баркас чималий.
Прощай, убогий Косарале.
Нудьгу заклую мою
Таки пропестував два літа.
Спасибі, друже; похвалисьь,
Що люде і тебе знайшли
І знали, що з тебе зробити.
Прощай же, друже! Ні хвали,
Ані ганьби я не сплітаю
Твоїй пустині; в іншій краю,
Не знаю, може, й нагадаю
Нудьгу колишню колись!

Ми восени таки похожі... Чорновий автограф
в альбомі 1846 – 1850 р. ІЛ, ф. 1, № 108, арк. 33 звор.

Ми восени таки похожі
Хоч капельку на образ Божий,
Звичайне, що не всі, а так,
Хоть деякі. —

Крутий байрак
Неначе циган чорний, голий,
В діброві вбитий або спить.
А по долині, по роздоллі
У гай перекотиполе
Ягнятчком собі біжить.
Біжить до річки ніби пити,
А річечка мала взяла
Та в Дніпро широкий понесла,
А Дніпр широкий на край світа
У синє море...

І жаль тобі її стане,
Тієї билини.
Підеш собі зажурившись
Гаєм по долині,

Гай шепоче, гнуться лози
В яру при дорозі,
Думи серце осідають,
І капають сльози.
І хочеться сповідатись,
Серце розповити,
І хочеться... Боже милий!
Як хочеться жити,
На сім світі — любити
Брата — і не брата
Благо тобі, друже добрий,
Як є в тебе хата.
Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти.
Хоч дитина маленькая,
І то угадає
Твої думи, заговори[ть]...
Сам Бог розмовляє
Немо[в]лящими устами.
А ти, мій єдиний
Одинокий, безталанний
Друже на чужині,
Хто з тобою заговори[ть],
Хто розважить горе,
Сльози висушить в неволі?
Бог, та степ, та море

ДЖЕРЕЛА ТЕКСТІВ

Вперше повністю публікуються тексти «Оренбурзької (Малої) книжки» за 1848 рік [1].

31 жовтня 1849 р. Шевченко разом з іншими учасниками Аральської експедиції прибув до Оренбурга. Тоді творчий доробок за 1848 рік було зведено поетом з автографів [2, 3, 4 та інших, які не збереглися] у другу «Оренбурзьку (Малу) книжку».

1. «Оренбурзька книжка» або «Мала книжка». — С. 159 – 222. ІЛ, ф. 1, № 71 — <http://kobzar.ua/item/show/5475>

«Альбом малюнків із записами народної творчості»,
ІЛ, ф. 1, № 108 — <http://kobzar.ua/item/show/5418>

2. *Ми вкупі гралися, росли...* — Арк. 5 звор. – 6
3. *Готово! Парус розпустили...* — Арк. 9
4. *Ми восени таки похожі...* — Арк. 33 звор.
Арк. 33 звор. відсутній на сайті kobzar.ua —
текст подається за академічним виданням:
Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. —
Т. 2: Поезія 1847-1861. — С. 467

Скорочення:

ІЛ — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

ПОРЯДОК ЗОШИТІВ

Оренбурзький рукопис (Мала книжка) складається з чотирьох книжечок, позначених роками Шевченкової творчості: 1847, 1848, 1849, 1850. Четверта книжечка починається елегією *Лічу в неволі дні і ночі...*:

І четвертий рік минає
Тихенько, поволі,
І четверту починаю
Книжечку в неволі
Мережати...

Рукопис налічує 27 зошитів (27 аркушів у вісімку — 16 с. у кожному зошиті — разом 432 с.): 1847 — зошити 1 ... 10, 1848 — 11 ... 14, 1849 — 15 ... 23, 1850 — 24 ... 27.

Титульний аркуш (2 сторінки) без номерів сторінок. Посторінкова нумерація починається з третьої сторінки — 1. Тому остання сторінка 27-го зошита — 430. Після неї є ще дві сторінки 231, 231 зворот — початок Титарівни: *Давно се діялось колись...* Первісно ця сторінка була деінде. Де саме — можна визначити, порівнявши остаточну і первісну посторінкову нумерацію. Мабуть сторінка 431 спочатку була між сторінками 426 і 427:

Тепер: 425 - 426, 427 - 428, 429 - 430, 431 - .

Було: 421 - 422, 423 - 424, 425 - 426, 422 - .

Так чи інакше, але «додаткова» с. 431 явно «не на своєму місці».

1906 року літературознавець Василь Доманицький виявив, що хронологія зошитів у Оренбурзькому рукописі (МК) порушена. Зошит 13 книжечки «1848» датується роком 1850, зошит 14 — 1849.

Зошити 18-23 книжечки «1849» датуються роком 1848, а зошити 26, 27 книжечки «1850» — також роком 1848 [1]:

1848 зошити	сторінки	1849 зошити	сторінки	1850 зошити	сторінки
11	159 - 174	15	223 - 238	24	367 - 382
12	175 - 190	16	239 - 254	25	383 - 398
26	399 - 414	17	255 - 270	13	191 - 206
18	271 - 286	14	207 - 222		
19	287 - 302				
20	303 - 318				
21	319 - 334				
22	335 - 350				
23	351 - 366				
27	415 - 430				

Козак Невада

1. В. Доманицький. Критичний розслід над текстом «Кобзаря». — К. 1907. С. 186–187.
<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002098>
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1907_-_Vasyl_Domanycki_-_Krytycny_rozslid_nad_tekstom_Kobzaria.pdf

ЗМІСТ

ОРЕНБУРЗЬКА КНИЖКА. 1848

Зошити 11, 12 — 1848 рік

- 161 А нумо знову віршувать...
- 162 У Бога за дверми лежала сокира
- 165 Тиняючи на чужині... [Царі]
- 173 Ой гляну я, подивлюся...
- 174 Та не дай, Господи, нікому...
- 175 Дев'ята сестро Аполлона... [Царі]
- 182 Давид, святий пророк і цар... [Царі]
- 184 І поживе Давид на світі... [Царі]
- 186 По двору тихо похожає... [Царі]
- 188 Добро, у кого є господа...
- 189 Бодай кати їх постинали... [Царі]

Зошит 13 — 1850 рік

- 191 Не знаю, як тепер ляхи живуть... *Продовження.*
Початок на с. 395 - 398, зошит 25:
Буває, в неволі іноді згадаю...
- 195 І станом гнучим, і красою...
- 199 Огні горять, музика грає...
- 200 Чи то недоля та неволя...
- 202 На батька бісового я трачу...
- 203 І досі сниться: під горою...

Зошит 14 — 1849 рік

- 207 Буває, іноді старий...
- 208 Хіба самому написать...
- 211 Мені, щоб знали ви, не жаль...
- 212 Ми вкупі гралися, росли...
- 215 Готово! Парус розпустили...
- 216 Ми восени таки похожі...

■ Поезії, що не увійшли до «Більшої Книжки»

ОКРЕМІ АВТОГРАФИ. 1849

- Альбом малюнків із записами народної творчості 1846 - 1850 р. — ІЛ, ф. 1, № 108.
- 225 *Ми вкупі гралися, росли...* — Арк. 5 звор. — 6
 - 228 *Готово! Парус розпустили...* — Арк. 9
 - 229 *Ми восени таки похожі...* — Арк. 33 звор.

 - 233 Джерела текстів
 - 234 Порядок зошитів

ОРЕНБУРЗЬКА КНИЖКА
ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

ТАРАС
ШЕВЧЕНКО

1848

КОЗАР НЕКАДА

Львів
2024